

საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია

ქართული ენციკლოპედიის ი. აბაშიძის სახელობის მთავარი სამეცნიერო რედაქცია

იაკობ ხუცესი

იაკობ ხუცესი

იაკობ ხუცესი (ცურტაველი) V ს. II ნახევრის ქართველი მწერალი ჰაგიოგრაფი. ავტორია „წმინდა შუშანიკის მარტვილობისა“ („წამებად წმიდისა შუშანიკისი დედოფლისად“), ჩვენამდე მოღწეული უძველესი ქართ. ორიგინ. ძეგლისა, რ-შიც აღწერილია, თუ როგორ უღალატა ქვემო ქართლის პითიახშმა ვარსქენმა ქვეყანას, დაგმო თავისი სარწმუნოება, სპარსელთა გულის მოსაგებად მიიღო მამდევანობა და ქრისტიანობის ერთგულებისათვის აწამა მეუღლე. **ი. ხ.**-ის შესახებ ცნობები შემონახულია თავისსავე ნაწარმოებში, საიდანაც ჩანს, რომ ის ყოფილა ვარსქენ პითიახშის კარის მღვდელი, შუშანიკთან დაახლოებული პირი; ქვემო ქართლის პითიახშის კარზე, დაბა ცურტავში, მომხდარი ტრაგედიის თანამედროვე და მონაწილე.

თხზულება დაწერილია 476–83, შუშანიკის მონამებრივი აღსასრულის შემდეგ ვახტანგ გორგასლის მიერ ვარსქენის სიკვდილით დასჯამდე. ფიქრობენ, რომ უფრო გვიან **ი. ხ.** გახდა ცურტავის ეპისკოპოსი და 506 დაესწრო საეკლ. კრებას (ამ კრების მონაწილეთა შორის მოიხსენიება ცურტავის ეპისკოპოსი იაკობი). მისი ნაწარმოები მოღწეულია შეცვლილი სახით (უნდა აკლდეს დასაწყისი ზოგი დეტალი გამოტოვებულია და ა. შ.). უძველესი ხელნაწერი X საუკუნისაა. „წმ. შუშანიკის მარტვილობა“ ჩვენამდე მოღწეული ერთ-ერთი პირველი ორიგინალური ნაწარმოებია და მას განუზომელი მნიშვნელობა აქვს ქართ. კულტურისათვის.

ი. ბ. მხატვრული სიტყვის შესანიშნავი ოსტატია. ბუნებრივი თხრობა და მოქმედების ექსპრესიული განვითარება, პერსონაჟთა სულიერი ცხოვრების ღრმა ფსიქოლ. ანალიზი, მხატვრული დეტალების ოსტატური დამუშავება, ცხოვრებისეული მოვლენების შეუფარავი ასახვა და მძაფრი სიტუაციების რელიეფური წარმოჩენა, ლაკონიური სტილი და მდიდარი ლექსიკა, გმირთა მეტყველების ინდივიდუალობა და დრამ. ინტონაციებით დატვირთული დიალოგები მაღალი ესთეტიკით. გემოვნებით შექმნილი შთამბეჭდავი სახეები თვალსაჩინოს ხდის **ი. ბ.**-ის ტალანტს, ხოლო მის ნაწარმოებს პირველხარისხოვან ქართ. ლიტ. ძეგლთა გვერდით მიუჩენს ადგილს. ნაწარმოების იდეური მიზანდასახულობითა და ჟანრობრივი სპეციფიკით გამონვეული შეზღუდულობის მიუხედავად **ი. ბ.**-მა ჰაგიოგრაფიული ტრაფარეტის ნაცვლად შექმნა მაღალმხატვრული ნაწარმოები. მწერალმა შუშანიკი დაგვიხატა მტკიცე პიროვნებად ქრისტიანობისა და ქართლის ეროვნ. ინტერესების დამცველ ქალად, რ-იც წინ აღუდგა სამშობლოს მოღალატე მეუღლის პოლიტიკ.-სარწმუნოებრივ ბრახვებს და ამით დაიცვა არა მხოლოდ თავისი ქალური ღირსება, არამედ სარწმუნოება და ქართლის ეროვნ.-სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა. წმ. შუშანიკი მისაბაძი მაგალითი უნდა გამხდარიყო შთამომავლობისათვის. ნაწარმოებში მხილებულია ქართლის ზოგიერთი დიდებულის ანტიეროვნული საქციელი. შუშანიკის მონამებრივი ღვანლის აღწერასთან ერთად მწერალი გვაძლევს V ს. ქვემო ქართლის ყოფა-ცხოვრების სურათებს, ასახავს ქვეყნის პოლიტიკ.-ეკონ. და სოც. მდგომარეობას, საეკლ. ორგანიზაციას, ზნე-ჩვეულებებს კულტ. ვითარებას. ამიტომ, იგი შესანიშნავი ისტ. წყაროც არის. ნაწარმოების მაღალმხატვრული დონე და იდეურ-შინაარსობრივი სიღრმე საფიქრებელს ხდის, რომ იგი არ უნდა ყოფილიყო **ი. ბ.**-ის შემოქმედების ერთადერთი ნაყოფი, მით უმეტეს რომ ავტორს წინასწარ განუზრახავს შუშანიკის ღვანლის აღწერა.

„წმ. შუშანიკის მარტვილობა“ ადრევე ითარგმნა სომხ. ენაზე. ამ თარგმანის გადამუშავების საფუძველზე შეიქმნა სომხ. მოკლე რედაქცია. არსებობს „წმ. შუშანიკის მარტვილობის“ მოკლე ქართ. რედაქციაც, რ-იც სომხ. მოკლე რედაქციიდანაა თარგმნილი არა უგვიანეს 940-ისა.

პირველად გამოსცა მ. საბინინმა (1882), ლათინურად თარგმნა პ. პეტერსმა (1935), რუსულად - კ. კეკელიძემ (1956), ვ. დონდუამ (გამოქვეყნდა 1978), ფრანგულად - ს. წულაძემ, ინგლისურად - ე. ფულერმა, გერმანულად - ნ. ამაშუკელმა, ესპანურად - ა. მარტინესმა, უნგრულად - მ. იშტვანოვიჩმა; ინგლ. პარაფრაზი ეკუთვნის დ. ლანგს (1956). 1978 ქართ. საზოგადოებამ ფართოდ აღნიშნა „შუშანიკის წამების“ დაწერის 1500 წლისთავი. ეს თარიღი 1979-83 იუნესკოს გადანიშნული იქნა მსოფლიო მასშტაბით აღინიშნა.

თხზ.: მარტვილობაჲ შუშანიკისი ილ. აბულაძის გამოც., თბ., 1938; თბ., 1978; [ნიგნში] ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები ნგ. 1, თბ., 1963; ძველი ქართული საეკლესიო ლიტერატურა, ტ. 1, ძეგლები თარგმნა, გამოსაცემად მოამზადა და

სქოლიოები დაურთო ედიშერ ჭელიძემ, თბ., 2008.

ლიტ.: ბ ა რ ა მ ი ძ ე ა., „შუშანიკის წამების“ ახლებური გაგების გარშემო «მნათობი», 1978, №10; ბ ა რ ა მ ი ძ ე რ., ქართული მწერლობის სათავეებთან თბ., 1978; იაკობ ცურტაველის „შუშანიკის წამება“ და ადრექრისტიანული კულტურა, ლიტერატურის ინსტიტუტის გამკვლევით, თბ., 2012; კ ე კ ე ლ ი ძ ე კ., ქართული ლიტერატურის ისტორია ტ. 1, თბ., 1960; მ ე ტ რ ე ვ ე ლ ი ს., ქართული სულიერი კულტურის პარადიგმები - აგიოგრაფია, თბ., 2020; ო ნ ი ა ნ ი შ., იაკობ ხუცესის „წამება წმიდისა შუშანიკისი“, თბ., 1978; შუშანიკის წამება. საიუბილეო კრებული. გამოკვლევები და წერილები თბ., 1978; ს ი რ ა ძ ე რ., ქართული აგიოგრაფია, თბ., 1987; ჭ ი ლ ა ძ ე თ., იაკობ ცურტაველის „შუშანიკის წამება“, თბ., 1978; ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ივ., თხზულებანი თორმეტ ტომად ტ. 8, თბ., 1977.

ლ. მენაბდე
